

вання. При вчиненні інших злочинів з ознаками тероризування застрашливий вплив справляється безпосередньо на тих осіб, від яких залежить виконання вимог винних, і не торкається інтересів тих, хто не має взагалі відношення до конфлікту. На відміну від цього при вчиненні терористичних діянь застрашливий вплив на тих, від кого залежить прийняття або неприйняття вигідного терористам рішення, справляється за допомогою застрашливого впливу на населення або якусь його частину, тобто за допомогою залякування значної маси людей, які не мають ніякого відношення до сутності того, що відбувається.

Тероризм, терористичний акт та інші злочини з ознаками тероризування слід відрізняти від політичних убивств і вбивств «на замовлення». Якщо убивство терористичної спрямованості слугує засобом створення обстановки страху, напруженості й одночасно засобом впливу на третіх осіб, то політичне вбивство або вбивство «на замовлення» без елементів тероризування є засобом вирішення певних питань самим фактом його вчинення; тут немає необхідності у спонуканні когось до чогось, усе вирішується в результаті самого настання наслідку.

Список літератури: 1. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. 2-е изд., перераб. и дополн. М., 1999. 2. Емельянов В. К вопросу о создании унифицированного понятийного аппарата в антитеррористическом законодательстве // Мировое сообщество против глобализации преступности и терроризма. М., 2002. 3. Кримінальний кодекс України. Постанови Пленуму Верховного Суду України із загальних питань судової діяльності та в кримінальних справах / Відп. ред. В.Т. Маляренко. К., 1999.

Надійшла до редколегії 20.05.02

В.Я. Настюк

ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЇ МИТНО-ПРАВОВИХ НОРМ

Ефективність дії норм митного права залежить від певних об'єктивних і суб'єктивних умов, які стосуються як самого права, так і сфери його реалізації. Будь-яка митно-правова норма створюється і діє не «в порожнечі», а в реальній сукупності суспільних відносин, на основі і в рамках існуючого суспільного буття й суспільної свідомості стосовно зовнішньоекономічних процесів. Характер взаємозв'язків митно-правової норми з різними сторонами цих явищ і визначає ті умови, які забезпечують ефективність її дії. Ці умови можна розглядати з різних точок зору, аналізувати в різних аспектах.

З точки зору митної політики основною умовою ефективної дії митно-правової норми слід вважати її відповідність інтересам держави, суспільства, окремих учасників зовнішньоекономічної діяльності і громадян. Така відповідність притаманна більшості нормам Митного кодексу України, які адекватно віддзеркалюють реалії економічного й суспільно-політичного життя нашої держави, міжнародних митних зв'язків України, сучасне становище і роль митної служби в системі органів виконавчої влади.

Можна виділити більш вузькі організаційні елементи ефективної дії норм митного права, що виявляються у процесі функціонування системи

митних органів. Від досконалості діяльності останньої залежить якість реалізації митних законів та інших митно-правових актів, а також рівень практики їх застосування, у тому числі й ступінь дотримання закріплених у митно-правових нормах гарантій суб'єктивних прав і законних інтересів громадян.

Дія митних правових норм не може розглядатись у відриві від тих механізмів, які її створюють, а потім і застосовують у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Ось чому організаційний аспект ефективності дії митно-правових норм має важливе наукове і практичне значення.

Цей аспект безпосередньо пов'язаний із соціально-політичним, хоча й не визначається ним повною мірою: при повній відповідності митно-правової норми соціально-політичним умовам за змістом, але за відсутності необхідних організаційних засад її реалізації ефективність застосування такої норми виявиться невисокою.

Для класифікації умов ефективної дії норм митного права велике значення має використання системного підходу. Митно-правові норми повинні розглядатися як частка (елемент) складної соціальної системи, що включає в себе не тільки правову надбудову в цілому (в тому числі й органи митної служби, митну правосвідомість тощо), й суспільні відносини неправового характеру, культуру, політику, державні установи, суб'єктів підприємництва тощо. Кожний елемент соціальної системи має те чи інше значення для нормального функціонування митного права і в цій своїй якості може бути сприйнятий як відповідна умова ефективної дії митно-правових норм. Однак, зрозуміло, що ступінь значення кожного елемента нерівноцінний: серед них можуть бути більш важливі і менш важливі стосовно певних зовнішньоекономічних обставин і відповідної митної норми.

Яким же чином здійснити аналіз цих елементів, вибрати з них основні умови, що визначають високу ступінь ефективності дії митно-правових норм? На наш погляд, тут можливі два підходи до класифікації чинників, що впливають на ефективність цих норм, а значить і до визначення вказаних умов.

Один з підходів пов'язано з вирізненням у зовнішньому середовищі, в якому діє митне право, основних об'єктивних і суб'єктивних ознак, явищ і процесів, у взаємодії з якими митно-правова норма впливає на поведінку людей, організацій та інших учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Виходячи з цього, пропонуємо розрізняти умови, що визначають ефективність дії митно-правових норм, як-то:

1) макросоціальні умови, до яких слід віднести: наявність реальних можливостей свідомого використання для митних цілей об'єктивних законів ринкової економіки; рівень збігу між суспільно об'єктивними (державними) вимогами щодо митного регулювання та індивідуальними, колективними інтересами; стан суспільно-митної свідомості й політико-національної єдності народу; інтенсивність і розвиток міжнародних економічних зв'язків; 2) умови, пов'язані з економічною політикою та її здійсненням. Тут йдеться насамперед про реалізацію митної політики з питань розвитку міжнародного економічного співробітництва, зміцнення митної

системи, посилення боротьби з порушниками митних правил і контрабандою; про якість правотворчої діяльності держави у сфері митного законодавства; про вдосконалення правозастосовчої діяльності митних органів та участь у ній громадських формувань; 3) мікросоціальні умови, до числа яких входять: визнання щодо сприйняття в колективах та окремих соціальних групах, у сім'ях моральних та інших нормативно-митних систем; ставлення до митного права на підприємствах та в установах різних форм власності; 4) умови особистого характеру, які включають: рівень освіти, індивідуальні національні орієнтири, досвід, сферу підприємницької діяльності тощо.

Залежно від ступеня відповідності цим умовам одна й та ж митно-правова норма може діяти з більшим або меншим ступенем ефективності або взагалі не діяти, якщо вона їм не суперечить. Таким чином, названі чинники виступають як вирішальні умови ефективного застосування митно-правової норми. При цьому дане положення могло мати не тільки загальний, й частковий, більш конкретний характер. У рамках одних і тих же обставин ефективнішою може бути та митна норма, яка більшою мірою відповідає не тільки об'єктивним суспільним інтересам, а й приватним і колективним інтересам людей.

На ефективність застосування митної норми впливає також і те, що можна назвати особливостями політичної і правової культури різних верств і груп населення, станом їх митно-правової свідомості.

Митно-правова норма, яка відповідає уявленням громадян і позитивно ними сприймається через призму властивих їм поглядів, діє значно ефективніше, ніж при розходженні з цими поглядами та уявленнями. Не можна не погодитися з С.В. Ківаловим, який, наприклад, зауважував, що дія законодавства про відповідальність за порушення митних правил тим ефективніша, чим більше вона враховує соціально-психологічні категорії правової суспільної свідомості [1, с.96, 97]. Стосовно цього соціальна ефективність дії митної норми залежить поряд з іншими чинниками від ступеня відповідності між нормою й основними моральними критеріями суспільної правосвідомості щодо державної митної політики.

Зрозуміло, це не означає, що обов'язково необхідно пристосовувати митний закон до хибних поглядів тої чи іншої категорії громадян; навпаки, індивідуальну і групову правосвідомість щодо митного правопорядку слід розвивати, вдосконалювати в напрямку, зближення її з міжнародними стандартами, розвивати для загального підвищення правової культури населення.

Нарешті, беззаперечним є факт впливу індивідуальних властивостей особи, яка застосовує, дотримується норми митного права або порушує її. Людина у своїй поведінці керується не тільки митно-правовими принципами, й перше за все своїми особистими інтересами; звичними поглядами, уявленнями, емоціями, почуттями, що складаються і змінюються не тільки під тривалим впливом сукупності соціальних і природних чинників, й під безпосереднім впливом конкретних життєвих обставин, митних процесів тощо. Тому успіх дії митно-правової норми, а отже, і її ефективність не можуть не залежати в конкретних випадках від особливостей суб'єкта мит-

них відносин. Якщо ці особливості у відповідних учасників митних процесів співпадають, даний чинник переростає у соціально значущу умову ефективної дії митно–правової норми, пов’язаної з типом особи її виконавців, із пануючими в суспільстві уявленнями про митну систему.

Визнання важливої ролі тих політико-економічних, культурних і психологічних складників, на які вказано вище, ще не означає, що класифікація умов ефективності дії митно–правової норми повинна бути тільки такою.

Наведений вище загальний перелік основних умов ефективності застосування митно–правових норм має певні недоліки, які утруднюють його практичне використання. Головний із них полягає в тому, що цей перелік не відбиває стадій процесу впливу митних норм права на суспільні відносини. Між іншим, кожний із елементів вказаного механізму пов’язаний з кожним із названих чинників, але по-різному. Так, при створенні митно–правової норми слід враховувати її відповідність пануючим митно–політичним та економічним умовам життя суспільства, правовій культурі і психології населення, а при застосуванні митно–правової норми на перший план виходять ті ж обставини, але вже відбиті через особистість виконавця і т.п.

З урахуванням цих міркувань нам вбачається, що продуктивніше класифікувати умови ефективного використання митно–правових норм на підґрунті, пов’язаному з елементами механізму їх реалізації. Із цієї точки зору умови ефективності дії норми будуть належати: по-перше, до самої норми; по-друге, до діяльності митних органів; по-третє, до особливостей правосвідомості й поведінки громадян, які виконують вимоги митно–правової норми або порушують їх.

Що стосується умов, які належать до самої норми, то їх прямо можна означити як удосконалення митного законодавства. Під цим мають на увазі відповідність митно–правових норм, що сприймаються тими загальними й конкретними зовнішньоекономічними умовами, у яких вони будуть застосовуватися.

Для створення таких умов у першу чергу необхідно забезпечити підготовку і прийняття відповідних норм, які були б науково обґрунтовані, слугували цілям розвитку митного законодавства на основі входження України у світове господарство і лібералізації державної зовнішньоекономічної діяльності. Досить зрозумілим у зв’язку з цим є завдання митного нормотворення: розробити систему критеріїв (показників), що характеризують ступінь досконалості норм стосовно їх змісту й техніко–юридичного виконання. Тому Держмитслужбою України 15 вересня 1999 р. – було введено в дію Методичні рекомендації щодо підготовки і прийняття митно–правових актів в Україні [2, с.3].

Другою групою умов ефективності дії митно–правових норм є вдосконалення правозастосовчої діяльності органів митної служби. Зрозуміло, що самий досконалий закон, розрахований на правильне його застосування державними митними органами їх посадовими особами, виявиться неефективним, якщо практика його застосування не буде відповідати вимогам, що до неї пред’являються.

Правозастосовча діяльність, як уже раніше зазначалося, – явище складне, яке не зводиться тільки до видання актів застосування норм митного права. Вона включає не тільки закріплену в процесуальних нормах процедуру, «рух справи» (наприклад, від декларанта до митниці), й чисельні неформальні зв'язки й відносини. Різні ланки правозастосовчої митної підсистеми (посадові особи) оцінюють стан митного правопорядку, виробляють свої позиції щодо питань застосування митного закону, окремих процедур, виголошують думки і впливають на думки інших осіб, приймають рішення по конкретних справах, змінюють поточну практику, виступають із пропозиціями щодо вдосконалення митного законодавства тощо. Увесь цей складний механізм матеріально-правових, процесуальних, організаційних, технічних, психологічних та інших зв'язків і відносин і утворюють правозастосовчу діяльність, удосконалення якої є однією з важливих умов ефективності дії митної норми.

Удосконалення закону і практики його застосування тісно пов'язані між собою. Митне законодавство і діяльність митних органів можна у відповідному аспекті розглядати як дві взаємодіючі моделі: логічну (абстрактну) і динамічну (діючу), кожна з яких забезпечує дію другої. Так, митний закон є необхідним інструментом для здійснення завдань, що стоять перед правозастосовчими органами. У митній сфері система цих органів (апарат органів Державної митної служби) використовує закон як модель своєї діяльності. У той же час і саму цю систему митних органів можна розглядати як спосіб досягнення цілей, визначених митним законом.

Таке динамічне співвідношення митно–правової норми і правозастосовчої діяльності пояснюється тим, що вони в сукупності складають сутність взаємодіючих елементів всієї митної системи, є інструментами держави й суспільства, призначених регулювати відносини й управління митними процесами. Це ще раз підкреслює думку, що ефективність дії митно-правової норми складається на основі динамічної єдності кількох умов, у тому числі й удосконалення митного закону та практики його застосування.

Подібним чином складаються обставини й щодо третьої групи умов, – рівня митної правосвідомості і характеру поведінки громадян, які дотримуються митного законодавства. Ці умови включають такі показники, як рівень знання митного закону, ступінь схвалення його громадянами, розвиток навичок правової поведінки в зонах митного контролю тощо. Стан митної правосвідомості і правової поведінки може оцінюватися на різних рівнях: суспільства в цілому, соціальної групи, колективу, індивіда. Залежно від цього і йдеться про суспільну, групову, колективну й індивідуальну правосвідомість щодо митних справ. Отже, і ефективність дії митно–правової норми оцінюється стосовно до її дотримання у суспільстві в цілому, у різних соціальних верствах і групах населення, а також конкретними категоріями осіб (підприємців, туристів, мігрантів представників дипломатичних, консульських установ іноземних держав та ін.).

Умова ефективності дії митно–правової норми, яка полягає у високому рівні митної правосвідомості й навичок митно–правової поведінки, знаходиться у тісному взаємозв'язку з іншими раніше згадуваними умовами–

удосконаленнями митного законодавства і практики його застосування. Недосконалий митний закон навряд чи отримає схвалення в суспільній правосвідомості; те ж саме потрібно сказати і щодо митної практики, якщо вона страждає серйозними дефектами. Разом із тим низький рівень митної правосвідомості в суспільстві може звести нанівець дію самого досконалого законодавчого акта. Таким чином, тільки поєднання всіх трьох умов у сукупності зможе забезпечити високу ефективність застосування митно-правової норми.

Необхідно також зазначити, що вказані умови, у свою чергу, забезпечуються системою соціально-економічних, політичних, фінансових та організаційно-митних заходів, які проводить Українська держава для розвитку й удосконалення механізмів митного регулювання, зміцнення законності та правопорядку в даній царині. До них, зокрема, належать: підбір і виховання митних кадрів; підвищення професійно-митної та загальної культури посадових осіб, які застосовують митно-правові приписи; організаційне й матеріально-фінансове забезпечення діяльності митної системи, включаючи створення автоматизованих систем інформації й управління у сфері міжнародних товаро- і пасажиропотоків. Головною ж політико-юридичною передумовою ефективної дії митно-правової норми є положення Конституції України, які визначають засади функціонування митних органів, їх взаємовідносин з носіями законодавчої та судової влади, органами прокуратури, суб'єктами підприємництва, громадянами та іншими учасниками митних відносин.

Список літератури: 1. Кивалов С.В. Таможенное право (административная ответственность за нарушение таможенных правил). Одесса, 1996. 2. Наказ ДМСУ №532 від 15.09.1999 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій про порядок підготовки, подання на державну реєстрацію, скасування та облік нормативно-правових актів митних органів України» // Митна газета. 1999. №6.

Надійшла до редколегії 16.03.02

І.А. Бородин

ПРИНЦИПИ ПРОЦЕСУ ВИРІШЕННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ, ЙОГО СУБ'ЄКТИ

Виділення спеціальних принципів адміністративного судочинства обумовлено: природою публічно-правових спорів, юридичними наслідками їх вирішення, а також окремою межею даного виду судочинства. Крім того, в адміністративному праві України, в нових умовах, «вони мають бути засновані на пріоритеті правових засад у регулюванні відносин суб'єктів адміністративного права» [1, с.28].

Матеріально-правова природа суперечки відображає тісний зв'язок адміністративного судочинства з відповідною галуззю матеріального права публічним правом. Юридичним наслідком судового розгляду публічно-правової суперечки є визначення подальшої долі правового акта чи дії (бездіяльності) суб'єкта державної влади. Мета адміністративного судочинства це реалізація суспільно значимої задачі контролю за законністю в сфері державного управління.